

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

11 ביוני, 2025

העולם התהפך, הפוליטיקה כהרגלה: משברים קואליציוניים על רקע דת ומדינה

אירועי השבעה באוקטובר, הפיכה משטרית, לחימה בלתי פוסקת, אלימות רצחנית ברחובות, יוקר מחייה מאמיר – כל אלה לא הצליחו לערער את יציבות הקואליציה. האם בסופו של דבר מה שיפיל את ממשלת נתניהו הוא המחלוקת על גיוס בחורי הישיבות? מבט אל ההיסטוריה של משברים קואליציוניים על רקע דת ומדינה.

סקירה מאת פרופ' עופר קניג וד"ר דנה בלאנדר

המחלוקת הנוכחית סביב חוק הגיוס היא לא הפעם הראשונה שבה סוגיות של דת ומדינה מאיימות על שלמות הקואליציה: ניסיון העבר מלמד שמחלוקות כאלה, ובפרט סוגיות של שמירת השבת וגיוס חרדים, כבר הפילו ממשלות והקדימו בחירות. מקום המדינה התרחשו עשרות משברים פוליטיים שמקורם במחלוקות סביב סוגיות דת ומדינה, ומאז 2012 המשברים המשמעותיים נסובו על חוק הגיוס. להלן כמה מהמשברים הבולטים:

1951 – הוויכוח על החינוך במחנות העולים

אחד הוויכוחים המרים בראשית ימי המדינה נסוב על סוגיית החינוך: לאיזה "זרם" חינוך לשלוח את ילדי העולים שהתגוררו במעברות. מפא"י, מפלגת השלטון, הורתה לעובדי הממשלה במעברות להציע להורים לשלוח את הילדים לתת-הזרם הדתי של זרם העובדים, ואילו המפלגות הדתיות-חרדיות (הן פעלו בכנסת הראשונה במסגרת סיעה מאוחדת) התנגדו נחרצות ודרשו כי יוצע להורים לשלוח את הילדים רק לזרמים הדתיים. על רקע זה התפטר שר הדתות והמשבר התגלגל לכדי הקדמת הבחירות לכנסת השנייה. בפרספקטיבה היסטורית, זה אך סמלי שהכנסת הראשונה של מדינת ישראל לא מילאה את ימיה בשל מחלוקת בענייני דת ומדינה.

1952 – משבר גיוס הבנות

אחרי בחירות 1951, הוקמה ממשלה אשר כללה גם את המפלגות הדתיות והחרדיות. יוזמה של הממשלה לקדם גיוס בנות דתיות לצה"ל נתקלה בהתנגדות חריפה של המפלגות החרדיות. אלה פרשו מהקואליציה בספטמבר 1952 והשאירו אותה עם בסיס של 60 ח"כים בלבד. בעקבות המשבר הוצאה התפוררותה של הקואליציה, ראש הממשלה בן גוריון התפטר והקים ממשלה חדשה בהרכב אחר, הפעם ללא המפלגות החרדיות. אלו נותרו באופוזיציה שנים ארוכות, וחזרו לשורות הקואליציה רק לאחר המהפך הפוליטי של 1977.

אמיר אלשטיין

יו"ר הוועד המנהל

הנשיא העשירי ראובן ריבלין

יו"ר של כבוד

יוחנן פלסנר

נשיא

חברי הוועד המנהל

עו"ד ליאת אהרנסון

אלי גרונר

פרופ' ורד וניצקי-סרטי

ד"ר חן ליכטנשטיין

מול מועלם

שגיר ליעבר שלי מרידור

פרופ' פאידה נאסר אבו-אלהיג'א

עו"ד אבי פישר

ד"ר מיכל צור

יוסי קוצ'יק

המועצה הבינלאומית

פרופ' רונלד דניאלס, יו"ר

השופט רוזלי סילברמן אכלה, קנדה

אן אפלבאום, ארה"ב

השופט דורית ביניש, ישראל

השופט סטיבן בריי, ארה"ב

פרופ' משה הלברטל, ישראל

פרופ' כריסטוף מרקשיס, גרמניה

ד"ר שרון נוריאן, ארה"ב

השופט אברהם סופר, ארה"ב

ברט סטפנס, ארה"ב

פרופ' גרהרד קספר, ארה"ב

סגני נשיא

פרופ' סוזי נבות, מחקר

ד"ר ישי (ג'סי) פרס, אסטרטגיה

עמיתים בכירים

פרופ' תמר הרמן

פרופ' נתן זוסמן (אורח)

פרופ' עמית כהן

מר תומר לוטן (אורח)

פרופ' יותם מרגלית

פרופ' דניאל טטמן

פרופ' בני פורת

פרופ' קרנית פלוג

פרופ' מרדכי קרמיניצר

פרופ' גרעון רהט

ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר

פרופ' יובל שני

מייסדים

ד"ר אריק כרמן

ברנד מרכוס (1929-2024)

מזכיר המדינה ג'ורג' שולץ (1920-2021)

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

1958 – מיהו יהודי?

שר הפנים ישראל בר יהודה (מפ"ם) פרסם הנחיות לפקידי משרד הפנים לרשום כיהודי מי שהצהיר על עצמו ככזה, אלא אם ניתן להוכיח כי שיקר. הנחייה זו, המנוגדת להגדרה ההלכתית ל"מיהו יהודי", הביאה להתפטרותם של שרי המפלגה הדתית לאומית (מפד"ל) מהממשלה, אך גם לאחר פרישת המפלגה מהקואליציה היא נהנתה מרוב בכנסת. הממשלה המשיכה לכהן עוד כשנה לאחר המשבר, והבחירות של 1959 התקיימו במועדן.

1976 – טקס קבלת מטוסי ה-F15 וחשש לחילול שבת

בדצמבר 1976 נערך בנתב"ג טקס חגיגי לקבלת המשלוח הראשון של מטוסי F15 מארה"ב. הטקס נקבע לשישי בצהריים, אך המטוסים איחרו והטקס הסתיים סמוך מאוד לכניסת השבת. החרדים (שלא היו בקואליציה) הגישו הצעת אי-אמון בממשלה בעקבות חשש לחילול שבת בטקס ממלכתי. חברי המפד"ל, שהייתה חברה בקואליציה, נמנעו בהצבעה. למרות שהממשלה "שרדה" את האי-אמון, ראש הממשלה רבין פיטר את שרי המפד"ל והקדים את הבחירות לכנסת. בבחירות, שנערכו במאי 1977, ניצח הליכוד ועלה לשלטון בפעם הראשונה.

1999 – פרשת המשחן

המשבר פרץ בעקבות הובלה של משחן גדול של חברת החשמל במהלך יום השבת. סיעת יהדות התורה פרשה מהקואליציה (בראשותו של אהוד ברק) אך ש"ס והמפד"ל נשארו בממשלה וזו המשיכה לכהן עד להתפוררותה, פחות משנה לאחר מכן, על רקע התהליך המדיני.

2012 – פסיקת בג"ץ בעניין גיוס בחורי הישיבות (פסילת "חוק טל")

"חוק טל" נחקק בכנסת ב-2002 במטרה לספק תמריצים עבור חלק מבחורי הישיבות להתגייס לצה"ל ולפתור את בעיית חוסר השוויון בנטל. לאחר שהיה בתוקף 10 שנים, הוגשה עתירה לבג"ץ נגד החוק והשופטים קבעו כי החוק לא הוביל לשינוי המצב וכי והפגיעה באי שוויון נמשכה. בג"ץ הורה לכנסת לחוקק הסדר חדש בנוגע לגיוס בחורי ישיבות. על רקע זאת, הקואליציה כמעט התפרקה אך שרדה עוד תקופה קצרה בשל "התרגיל הלילי" של צירוף קדימה והקמתה של ועדה לבחינת הנושא וגיבוש המלצות (ועדת פלסנר). החרדים חרימו את הוועדה, ואף שזו הייתה לקראת פרסום המלצות למתווה לחוק חדש, ראש הממשלה נתניהו העדיף שלא להכעיס את בנות בריתו החרדיות, פיזר את הוועדה ופעל להקדמת הבחירות.

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

2017 – עבודות ברכבת ישראל במהלך השבת

שר הבריאות יעקב ליצמן (יהדות התורה) הגיש בנובמבר 2017 את התפטרותו מהממשלה, כמחאה על ביצוע עבודות תחזוקה של רכבת ישראל במהלך השבת, מה שהוא ראה כהפרה בוטה של הסטטוס קוו. עם זאת, ההשפעה הפוליטית של ההתפטרות הייתה מוגבלת, כיוון שסיעת יהדות התורה לא פרשה מהקואליציה.

2018 – עוד משבר בעניין גיוס בחורי ישיבות

בעקבות פסיקת בג"ץ ב-2017 שחוק הגיוס שהיה בתוקף יתבטל בתוך שנה, התעורר משבר קואליציוני חריף בממשלה ה-34 (ממשלת נתניהו הרביעית) בשל אי הסכמה על נוסח חוק חדש ועל הסנקציות שיכללו בו. אביגדור ליברמן, שכיהן כשר ביטחון, ביקש להטיל סנקציות כלכליות על ישיבות שלא יעמדו במכסת הגיוס, והמפלגות החרדיות התנגדו לכך בתוקף. לבסוף חוק הגיוס לא קודם, ליברמן פרש בהמשך מהקואליציה בשל ביקורת על מדיניות הממשלה ביחס לחמאס, והבחירות הוקדמו.

2022 – הכנסת חמץ לבתי החולים

ח"כ עידית סילמן מסיעת ימינה הודיעה על פרישתה מהקואליציה שתמכה ב"ממשלת השינוי" (בנט-לפיד), בשל מחלוקת עם שר הבריאות ניצן הורוביץ (מרצ) סביב הנחייתו להקפיד על פסיקת בג"ץ שלא למנוע ממבקרים להכניס חמץ לשטח בתי החולים במהלך הפסח. פרישתה הניעה שורת מהלכים שבסופו של דבר הובילו להקדמת הבחירות.

גם הקואליציה הנוכחית של נתניהו כבר ידעה משברים בתחומי דת ומדינה (סביב חוק הרבנים, תקצוב המעונות היום לילדים של בחורי הישיבות), ויכלה להם. אך חוק הגיוס הוא סוגיה עיקשת שיש לה פוטנציאל להוביל לפירוק הקואליציה. בשל התלות הקואליציונית במפלגות החרדיות (והדתיות בעבר) נושאי דת ומדינה מהווים עילה חוזרת ונשנית למשברים קואליציוניים. ובכל זאת, לנוכח העובדה שהמציאות במדינת ישראל מאז 2019, ובפרט מאז ה-7 באוקטובר, היא משברית בקנה מידה היסטורי, מפתיע שעדיין הקואליציה סוערת סביב נושאים אלה, כאילו הפוליטיקה מתנהלת ביקום מקביל.